

Obiceiuri de familie în Gorj

ION SANDA

În creația populară a satului, obiceiurile de familie constituie evenimente bine reprezentate, manifestări dintre cele mai însemnate, mai pitorești, fenomene folclorice complexe „care nu s-au născut undeva gratuit, ci pentru a îndeplini local o funcție socială”⁽¹⁾.

Între obiceiurile de familie existente în Gorj se impune să consemnăm în primul rînd cîteva din numeroasele obiceiuri care însoțesc momentele de căpetenie din viața omului (nașterea, nunta, moartea), apoi de cele legate de sărbătorile de iarnă ori de muncile de peste an — obiceiurile primăverii, verii și ale toamnei sau specifice manifestărilor populare cum sînt, de pildă, nedeile.

Majoritatea obiceiurilor ce însoțesc momentele amintite, prin tradițiile lor, se integrează vieții de familie, însă ele antrenează comunitatea unei localități întregi, devenind largi manifestări spectaculare.

Pastrînd ample forme de desfășurare, în Gorj, anumite obiceiuri de familie sînt adevărate sărbători populare, bogate în cîntece și hore, dansuri, poezie și chiar teatru; sînt manifestări folclorice de regulă moștenite prin tradiție, repetate cu regularitate, încorporînd însemnate semnificații sociale, etice și estetice. Se cuvine să arătăm însă că azi ele se află într-un proces intens de transformare, pentru că, așa cum apreciază Ovidiu Birlea, „(...) folclorul nu e numai tradiție transmisă de peste generații în chip pur mnemotehnic, ci și o elaborare contemporană, constînd pe de o parte din interpretarea actuală a moștenirii tradiționale, iar pe de alta din creații de-a dreptul noi izvorîte din condițiile noi ale vieții contemporane”⁽²⁾.

Nu numai în Gorj, nu numai la români, ci la toate popoarele lumii momentele de căpetenie din viața omului (nașterea, căsătoria, moartea) sînt însoțite de numeroase obiceiuri, însă nici obiceiurile, nici elementele componente nu sînt cum au fost altădată. Atît conținutul cît și forma și sensul depind de locul în care se desfășoară, de mediul social în care se practică.

Referitor la venirea pe lume a noului născut, cercetarea și consemnarea obiceiurilor sînt astăzi o problemă de reconstituire deoarece vechile practici (adeseori rituale), medicina empirică de asistență a naș-

terii și îngrijirii lăuzei și a noului născut au fost înlocuite de medicina științifică.

Cu toate acestea, în unele sate de pe Valea Jaleșului, de pe Valea Jilțurilor, a Oltețului ori a Amaradiei se mai mențin anumite momente ale ciclului obiceiurilor de la naștere care se practică numai în cazul în care se întâmplă ca o femeie să nască acasă. În mod obișnuit însă salvarea transportă gravida la spital. Dacă o femeie naște acasă ea este păzită de o bătrână (moașă) ce asigură venirea pe lume a noului născut, făcându-i prima urare și îngrijindu-l.

În satele din nord-vestul județului, cum sînt : Bîlta, Valea Mare, Padeș, Călugăreni, Tismana etc. sau în cele de pe Valea Amaradiei : Hurezani, Negreni, Frumușei etc., moașa nu este obligatoriu din neamul noului născut. Același fenomen se întâlnește și în satele de pe Valea Jaleșului : Runcu, Sănătești, Arcani, Cîmpofeni etc. De fapt în obiceiurile de la naștere contează mai mult prima noapte a noului născut în care sosesc ursitoarele, despre care se crede că ar avea puterea de a preciza soarta copilului.

De aceea, în prima noapte după naștere moașa lasă pe masa lehuzei mîncăruri de tot felul, ca ursitoarele să fie îmbunate, să acorde copilului o soartă bună. Tot în aceeași noapte femeia care a născut trebuie să fie atentă să asculte ce zic ursitoarele. În special în partea de nord-vest a Gorjului există obiceiul ca în chip de ursitoare să vină la geamul noului născut trei femei mai în vîrstă și să zică pe rînd : „Acest băiat (fată) / Care s-a născut / Va fi mintos, / Va fi norocos, / Va fi voios, / Drăgăstos și sănătos, / Învățat și bogat, / Om de treabă / Și luat în seamă...”

De obicei, aceste versuri sînt rostite de moașa de buric, care asistă la nașterea copilului și care vine în chip de prima ursitoare. Cea de a doua ursitoare spune : „Din ăști oameni de răgaz / A ieșit ăst făt-frumos (astă fată frumoasă) / Și cere scufă și salbă / Să se ducă în lumea albă...”

Ultima ursitoare îi cîntă o doină : „Doina din ce s-a făcut, / Dintr-o gură de mic prunc, / L-a lăsat mama dormind, / L-a aflat doina zicînd : / Culcă-te, puiuț micuț, / Să te scoli mărișoruț...”

Prima scaldă are pentru copil puteri magice, în ea se pun diferite obiecte în scopul de a feri pe noul născut de anumite greutăți în viață. Dintre aceste obiecte amintim : laba de gîscă sau de rață, pentru ca noului născut să nu-i fie frig cînd va umbla desculț ; un obiect din fier pentru ca acesta să devină tare ca fierul, să poată învinge diferitele greutăți. Se mai pun bani, miere, pîine, sare, flori, obiecte de care să aibă parte copilul toată viața. O anumită ceremonie referitoare

la prima scaldă se mai păstrează și azi. Aceasta are loc după ce pruncul a fost adus acasă de la maternitate. Timp de trei zile, moașa scaldă copilul și tot ea aduce apă și mâncare celei care a născut. Apa din scaldă, după ce a fost îmbăiat copilul, este aruncată la rădăcina unui pom roditor (cum crește și rodește pomul așa să fie și copilul). Mai există credința că dacă pomul la rădăcina căruia s-a turnat apa din scaldă dă roade bogate e semn că noul născut va avea mult noroc în viață.

Prietenii familiei și rudele vin să-l vadă, aducându-i diferite daruri, fără să uite însă să-l scuipe la plecare pentru a nu-l deochea. De la nașterea copilului și pînă la botez (obicei de esență mai mult religioasă, care se practică în măsură tot mai mică constituind azi un prilej de petrecere și voie bună) mai există și alte obiceiuri, dovadă că Gorjul este o străveche și inepuizabilă vatră folclorică.

Un alt eveniment, cel mai însemnat, am putea spune, din viața satului este nunta. Nunta, „așezămînt fundamental al familiei și al societății din care, alături de naștere și îngropăciune, George Coșbuc visase să alcătuiască o epopee a poporului românesc“³⁾, se desfășoară în satele gorjene ca și în alte zone ale țării, după un întreg evantai de datini și obiceiuri străvechi, de-a dreptul fascinante prin frumusețea și pitorescul lor.

Nunta e un mare spectacol. Una dintre secvențele care au funcție pregătitoare în spectacolul propriu-zis și se desfășoară într-o zi fixată dinainte este peșitul; însă fetele și băieții se găsesc sub vraja unor practici de natură magică prin care încearcă să pătrundă în tainele viitorului; pe cine va aduce soarta de soț ori soție, cum va fi: frumos, bogat, gospodar“⁴⁾. Unele din aceste aspecte de natură magică sînt practicate de obicei în seara Anului Nou. În satele Cîmpofeni, Brădiceni, Stănești, Alimpești, Sîrbești, Prigoria etc. fetele încearcă bobii pe vatră sau numără parii în gard. În diferite sate cum sînt: Godinești, Cîlcești, Tismana, Runcu, Polovragi, Crasna, Schela, etc. fetele și băieții se duceau în taină la diferite babe, socotind că acestea, prin farmece, vrăji, descîntece de măritat ori de însurătoare le vor dezlega viitorul.

Căsătoria nu este un fenomen care să se desfășoare la voia întîmplării; în pregătirea lui intră un întreg ansamblu de datini și obiceiuri, de secvențe la care iau parte o serie întregă de personaje. Cunoașterea tinerilor, însușirile lor, vîrsta căsătoriei, consimțirea părinților, peșitul, timpul dintre peșit și logodnă, logodna, vestea logodnei și durata ei, căsătoria civilă, desfășurarea nunții (împodobirea bradului, cununia, masa mare, masa mică, darurile), încheierea nunții, primele zile după nuntă, mirele, mireasa, socrii, nașii, moșii, cumnații de mîna, colăcașii, alergătorii lăutarii, toate aceste evenimente la un loc întregesc spectacolul pe care-l presupune nunta. Aceste deosebiri se dato-

resc probabil condițiilor înconjurătoare de viață și de muncă. Asemănările sînt vizibile mai ales prin aceea că în Gorj firul principal de desfășurare a ritualului nupțial este același. În mare parte a dispărut azi, datorită noilor condiții, determinarea căsătoriei de avere făcînd loc tot mai mult căsătoriei întemeiate pe cunoaștere, stimă, dragoste. Se merge tot mai rar la cununia religioasă, iar multe din practicile de conținut magic, care aveau menirea să evite anumite greutăți din viața familiei tinere, sînt pe cale de dispariție.

Peisajul satului contemporan oferă condiții superioare de muncă și viață care se resfrîng și asupra nunții ca manifestare folclorică veselă, dar și cu caracter festiv, solemn. Deseori, sînt împrumutate elemente ale nunții de la oraș, mîncăruri, daruri, cuvîntări și chiar muzică.

Alături de naștere și nuntă, înmormîntarea constituie un eveniment însemnat în viața satului. Obiceiurile privitoare la acest moment de trecere „dintr-o lume în alta” constituie în Gorj un întreg ansamblu de rituri și ceremonialuri străvechi, de credințe și practici, cărora biserica a căutat să le dea sensuri potrivit dogmelor sale. Moartea e un moment tragic, dureros și inevitabil sfîrșitul, despărțirea de lumea care l-a înconjurat pe om, în care a trăit o viață.

Încă mai există credința păstrată în special de bătrînii satului că moartea e prevestită de anumite semne, ori din partea celui care moare ori din partea animalelor, păsărilor sau a celorlalți membri ai familiei. Dacă cineva moare de boală îndelungată sau de bătrînețe, membrii familiei îl primesc și-l întovărășesc pînă cînd își dă sufletul, îi țin lumînarea (În cazul în care ar muri fără lumină, se spune că mortul pe lumea cealaltă va umbla pe întuneric).

Îndată ce a murit, i se face ultima scaldă de un grup de femei sau bărbați. Tot aceștia îi taie unghiile, dacă e bărbat îl barbieresc și împreună cu săpunul cu care l-au spălat, cu pieptenul cu care l-au pieptănat, cu șapte sau nouă boabe de porumb cu un bob de tîmîie și unul de usturoi, fac o legătură pe care o pun sub căpătîiul mortului pentru ca acesta să nu se facă strigoi. În cele din urmă mortul este primenit, aranjat pe o masă în camera din față cu picioarele la răsărit, iar pe piept i se pune o lumînare în formă de colac cît portul de lungă... Dacă mortul nu e bătrîn, încă se mai obișnuiește să se aducă din pădure de către doi voinici un brad sau un plop (pomul vieții). Înainte de a se apropia cu bradul de casa mortului, un grup de femei vine cu o pereche de brăciri și o cîrpă lungă de borangic cu care învelesc bradul. O parte dintre ele cîntă cîntecul bradului (pe Valea Jaleșului se cîntă numai cîntecul bradului) iar altele îl bocesc (Valea Oltețului, a

Amaradiei etc.). Adus, bradul este împodobit cu panglici din hîrtie sau din pînză colorată diferit și cu batiste. Bărbații crestează frumos coaja trunchiului.

În timpul în care mortul stă în casă, în fiecare dimineață îi este cîntat cîntecul zorilor de către femei și de către gorniști. Acest obicei este bine conturat pe Valea Jaleșului în satele : Arcani, Cîmpofeni, Strolești, Sănătești.

În ziua înmormîntării, după ce s-au făcut toate pregătirile, mortul este dus spre cimitir. Acolo se rostesc discursuri. În bocetele și plînsurile celor ce l-au însoțit pe ultimul drum, mortul este înhumat. În urma înhumării are loc pomana sau masa mortului. Obiceiul nu se termină aici. Timp de șase săptămîni i se duce izvor de apă. Tot acum se dau și turțițe de pomană pentru ca mortul să aibă ce mîncea în peregrinările sale. Rudele țin doliul șase luni sau un an, iar la sărbători îl bociască la mormînt. Și aici se poate semnală prezența unor elemente noi privind construcția gropii, cortegiul funerar, cununa morțiară etc., dar și slăbirea frecvenței unor practici pregătitoare pentru înmormîntare și după înmormîntare.

Încetul cu încetul, odată cu scurgerea vremii, cel mort va fi acoperit de negura uitării, din care nu-l mai pot scoate decît rar amintirile faptelor sale.

Desfășurat într-un anumit loc și timp, fiecare obicei reprezintă multiple raporturi cu toată viziunea lumii populare, avînd funcționalități precise. Formele de relații sociale determinate de existența familiei, îndeletnicirile nu pot fi despărțite de formele de viață ale familiei. Ele își pun amprenta asupra obiceiurilor respective. Principala îndeletnicire tradițională în Gorj este plugăritul. Purtătorul și în mare parte creatorul de folclor este țaranul. Existența umană în toate ipostazele ei se desfășoară în strînsă legătură cu plugăritul, cu toate muncile de peste an.

Intensitatea sentimentelor umane, prilejuite de evenimentele enumerate, este o sursă inepuizabilă de producții lirice. Deși se desfășoară după un tipar cunoscut, transmis direct din generație în generație, obiceiurile sînt de fiecare dată provocatoare de stări sufletești profunde. Așa se explică faptul că acestea sînt temele unor capodopere ale literaturii noastre populare și culte.

1) I. Chițimia, Folclorul românesc în perspectivă comparată, București, 1971, pag. 8.

2) Ov. Birlea, Metoda de cercetare a folclorului, București, 1979, pag. 28.

3) I. Melțoiu, Spectacolul nunților, București, 1964, pag. 5.

4) Gh. Vrable, Folclorul, București, 1970, pag. 223.